PER ASPERA AD ASTRA

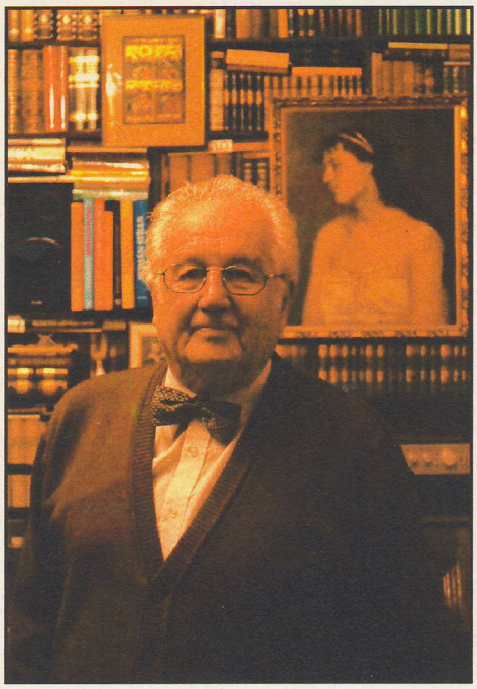
A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei

2017/1–2

Per Aspera ad Astra
IV. évfolyam, 2017/1–2. szám

Egy pécsi irodalmár, veteránolvasó és városrajongó visszaemlékezése
Interjú Nagy Imre professzorral

Meséljen a családjáról, szüleiről! A család tősgyökeres pécsi volt?

Pécsi vagyok és a családom is pécsi, „szaknyelven" szólva tükék vagyunk. A szüleim kézművesek voltak, apámtól, aki jó nevű szabómester volt, az életfogytig tartó szorgalmat tanultam meg. Jellemző volt rá, hogy amikor kiderült, irodalommal szeretnék foglalkozni, akkor azt mondta, hogy írjam össze szakmám folyóiratait és megrendelte azokat. Ragaszkodott hozzá, hogy minden évben, a haláláig ő fizesse elő ezeket az irodalmi, irodalomtörténeti folyóiratokat. Így segített engem. Anyám nagyatádi lány volt, az ottani zárdában tanult, erre nagyon büszke volt. A gyerekkori nyarakat ott töltöttük Nagyatádon, a messzemamánál és messzepapánál. Amikor az iskolában feltették a kérdést, hogy ki tud R betűvel folyót mondani, akkor én nagyon jelentkeztem, s mondtam, hogy a Rinya. Óriási nevetés volt, mert senki sem hallotta még ezt a folyónevet, és a Kedves Nővér is csodálkozott. Számomra, mivel Nagyatádon töltöttem a nyarakat, a Rinya volt a világ legfontosabb folyója. Anyámnak volt egy történelmi atlasza, amiből megtanította nekem Magyarország 63 vármegyéjét, azok székhelyét, vizeit, és én azt hittem, hogy még akkor is ez Magyarország. Amikor az iskolában kiderült, hogy a jelenlegi ország ennek csak egy csonka része, az nekem sokkszerű csalódás volt.

Milyen gyermekkori élmények voltak meghatározóak az életében?

A világháború idején születtem, 1940 nyarán. (Mellékesen megjegyzem, hogy azóta nyolc rendszerváltást éltem meg.) Az egyik legelső emlékem, hogy a család áll az udvaron, de apám nem volt ott, mert elvitték katonának (csak 1948-ban jöhetett haza Szaratovból, a hadifogságból), néztünk az ég felé, és halk zúgást hallottam, fényes pontokat láttam a magasban, és akkor nagyapám megszólalt, hogy az „angolok". Egy angol repülőraj húzhatott el a város felett. Lefutottunk a pincébe, de én elbotlottam a pince küszöbén, és így bukfencezve jutottam le. Elég sok időt kellett a pincében töltenünk a szomszédokkal együtt, én ekkor négyéves lehettem. Volt ott egy nagyobb kislány, aki tudott már írni, és színes hamudarabokkal a pinceajtóra írva megtanított engem a betűk ismeretére. Pécsett harci eseményekre nem került sor, de azért az idegen katonáktól féltünk. Egyszer anyámmal menekülnünk kellett, az egyik szomszédban rejtőztünk el, szerencsére bajunk nem esett. Később jobb lett a helyzet, mert az orosz tiszt, akit beszállásoltak hozzánk, békés,

(cc) BY-NC-ND

doi: 10.15170/PAAA.2017.04.01-02.15

barátságos ember volt, nem bántott, inkább védett bennünket. Azt mondta, akkora kisfia van otthon, mint én.

A legemlékezetesebb karácsonyom is egy pincében töltött ünnep volt. Mindössze egy kicsi fenyőfácskánk állt, amit nagyapám szerzett valahonnan, rajta két szem szaloncukor volt, egy a húgomnak és egy nekem. Szenteste anyám átölelt bennünket, és imádkoztunk apánkért, aki katona volt. Máig is ez nekem a karácsony. Kissé ironikusan szemlélem a mai karácsonyokat, a bevásárlási lázat, amikor a karácsony abból áll, hogy egyre drágább tárgyakkal ajándékozzuk meg egymást. Persze ez is a családi összetartozás megnyilvánulása. Az én lelkemben azonban a karácsony, az ott van a pincében. Nem volt semmi ajándék, de volt szeretet, összetartozás. Életre szóló lelki élményt kaptam.

Hol végezte az iskoláit?

Amikor hatéves lettem, anyám és nagyanyám beírattak a Pius Jezsuita Gimnázium alsó tagozatába. Számomra mindmáig ez jelenti az iskolát, az a rend, tisztaság, fegyelem és nemes szellemiség, ahol mindennek helye és szabálya volt. Reggel imával kellett kezdeni a napot, délben fel kellett állni, és el kellett mondani az Úrangyalát, vasárnap szentmisére kellett menni. Nyáron is volt egy füzetünk, azt magunkkal kellett vinni, bárhova mentünk, amibe pecsétet ütöttek bele a sekrestyében, mise után. Számomra ez egy kozmosz volt, amelyben otthonosan éreztem magam. Szívgárdista voltam. Amikor 1948-ban megtörtént az államosítás, és én mit sem tudva erről, mentem a Piusba, akkor döbbenten láttam, hogy nincsenek papok, nincs ott a Kedves Nővér, nincsenek a megszokott képek a falon, káosz és rendetlenség van. Sírva kerestem Mirjam nővért és Lenner pátert, de akkor rám szóltak, hogy hallgassak, mert sem a nővér, sem a páter nem lesz itt a továbbiakban. Ez nekem sokkélmény volt. Emlékszem, hogy az első napok egyikén, amikor délben harangoztak, automatikusan felállt az osztály, és együtt elkezdtük mondani az Úrangyalát, mire az úttörővezető, aki éppen ott volt, dührohamot kapott. Sok ilyen és ehhez hasonló feszültség volt. Szét is dobták az osztályt, elképesztő külvárosi srácokkal kevertek össze bennünket, akik gúnyoltak és bántalmaztak is minket, „piuszistákat".

Milyen volt a Pius, hogyan emlékszik vissza rá?

Korábban nem jártam óvodába, talán nem is volt, nekem nagyon új volt, hogy reggel nyolcra kellett menni, és ott kellett maradni egész délelőtt. Anyám eleinte kikísért a kapuig, de én fogtam magam, majd elkanyarodtam és csavarogtam. Egyszer csak jött hozzánk az osztálytársam, hogy Mirjam nővér kérdezi, az Ottóka beteg-e? (Én a keresztlevelem szerint Imre Ottó vagyok, s ott Ottónak szólítottak.) Akkor anyám megdöbbent, de okos asszony volt, és nem szólt erről nekem. Másnap reggel figyelte, hogy merre megyek, és amikor látta, hogy letérek az útról, nem megyek tovább a Hadapród utcán a Pius felé, hanem bekanyarodom egy másik utcába, akkor utánam futott, és sírva vitt föl az iskolához. Egy bölcs páter állt a kapuban és azt mondta: „*Anyuka, adja csak ide a kisfiút*". Bevitt a szobájába, én a legrosszabbra számítottam, de ő rám nézett és megkérdezte: „*Kisfiam, tényleg elszöktél?*" Nem volt mit tenni, bevallottam. Erre váratlanul azt mondta: „*Tudod kisfiam, mindenkivel van ilyen, még énvelem is. Fárasztó és nehéz a mindennapi munkát elvégezni. Most is milyen szépen süt a nap a parkban, milyen jó lenne oda kimenni, jobb talán, mint itt az irodában írogatni, de tudod, mindenkinek van kötelessége, és ezt teljesíteni kell,*

mert a Jóisten bízta ránk. Neked is van egy feladatod, és ennek eleget kell tenned." Ezután bevitt az osztályba, és mondta Mirjam nővérnek, hogy a hiányzásaim igazoltak, ám ahogy léptem be az osztályba, még utánam szólt: „*De többé ne szökj meg.*" Ezt annyira komolyan vettem, hogy most már majdnem hetven éve nem szöktem meg, hanem abban az épületben, ugyanazon a falak között tanultam tovább, dolgoztam, és élem ma is az életemet. A Pius épületéből állami iskola lett, majd főiskola, később egyetem: az intézmény neve változott, én maradtam. Úgy érzem, velem van a hely szelleme.

Az irodalom és a könyvek szeretete az egész családra jellemző volt?

Volt egy nagybácsim, aki építészként egy tervezőirodában dolgozott a Ferencesek utcájában, amelyet akkor, ez már az ötvenes évek, Sallai utcának neveztek. Volt abban az irodában egy könyvbizományos is, akitől könyvet lehetett vásárolni. Nagybátyám elkezdte a könyvtárát megalapozni, így minden héten hozta haza a frissen kiadott könyveket, én pedig elkezdtem ezeket lapozgatni. Apám ezt látta, azt mondta a nagybácsimnak, hogy „*Pityu, holnaptól kezdve mindenből két példányt hozzál*". Az egyik darabot én kaptam, de ez meglepetésszerűen ért. Éppen a *Világirodalom Klasszikusai* sorozatban megjelent *A pármai kolostor*t lapozgattam sóvárogva, amikor azt mondta nekem a nagybátyám, hogy „*Az a tied!*" Ekkor értesültem róla szívdobogva, hogy én is könyveket fogok kapni, Móricz Zsigmond akkor kiadott munkáit, Mikszáthot, Jókait. Ezeket meg is becsültem, mai könyvtáram alapját képezik, itt vannak velem.

A könyvek szeretete is a Piushoz köthető, mivel osztályelső voltam, könyvjutalmakat kaptam. Schmidtmayr *Gyermekek a szentség útján* című könyvét és Koszter atya *Fulgur* című fantasztikus kalandregényét, ezeket ma is őrzöm. Ez utóbbi valójában sci-fi, egy olyan zseniális mérnökről szól, aki évszázadokkal megelőzte korát, és felépít magának egy titokzatos, magasrendű erkölcsiséget ápoló, földalatti világot. Ez az utópisztikus történet gyerekkoromban nagyon megragadott engem. Kaput jelentett előbb Verne Gyulához, később Jókaihoz.

Volt-e olyan tanára, aki az irodalomtudomány felé terelgette?

Aki a mi családunkban tanult, az később mind műszaki pályára lépett. Amikor nyolcadikban megkérdezte az osztályfőnököm, Vörös György tanár úr, hogy hova szeretnék menni, beírtam, hogy a gépipari technikumba, mert ezt mondták otthon. Amikor Vörös tanár úr ezt meglátta, képes volt eljönni hozzánk, és egy egész délután győzködte a szüleimet, hogy ez a kisfiú nem oda való. „*Ez a fiú versekkel foglalkozik, állandóan olvas, neki gimnáziumban van a helye*" – mondta. A szüleim végül elfogadták ezt a javaslatot, és így kerültem a Nagy Lajos Gimnáziumba, ahol 1958-ban érettségiztem. De ez még csak az irányt jelentette.

Milyen emlékei vannak a gimnáziumi évekről?

Amikor először léptem be az épületbe, és megláttam Nagy Lajos királyunk ülő szobrát, akkor megálltam, mert olyan tekintélyt parancsoló volt. Faludi Ferenc emléktábláját is nagy tisztelettel néztem. Az osztályfőnököm, Virág István Ludovikát végzett katonatiszt volt, akit egy baleset fél szemére megvakított, ezért lépett a tanári pályára. Minden reggel fél nyolckor szemlét tartott, napi parancsot adott nekünk, és úgy bánt velünk, mintha

kiskatonák lennénk. Történelmet tanított, s főként hadtörténettel foglalkozott. A magyartanárom, dr. Kászonyi István hihetetlenül kemény ember volt. Amikor először bejött az osztályba, ránk nézett, és azt mondta (ma már ez alig hihető), hogy „*Betegek és hülyék álljanak föl*". Meg voltunk döbbenve. Persze, nem állt föl senki, mire így folytatta: „*Tehát itt se beteg, se hülye nincsen, csak lusta fráterek, azokért pedig nem kár.*" Elkezdett faragni bennünket, szigorúan megkövetelte az anyagot, betéve kellett tudni a verseket, tüzetesen ismerni a regényeket, nem lehetett bliccelni vagy mulasztani. Ez nekem feküdt, mert én a jezsuitáknál kezdtem, kedveltem ezt a fegyelmezett munkát. Nekem végig jelesem volt nála. Leginkább mégis Fábián Istvánra emlékszem, aki egyetlenegy órán jött be helyettesíteni, és azt az órát máig sem felejtettem el. Megkérdezte, hogy mi volt a lecke, mondtuk neki: a *Rokonok*. Hallgatott, majd azt kérdezte: „*Olvastátok?*" „*Igen, igen*" – válaszoltunk, mert akkor nem volt olyan, hogy valamit nem olvasunk el. Megint hallgatott, és jött az újabb kérdés: „*Tetszett?*" „*Igen*", mondtuk neki, mert megszoktuk, hogy ami a tankönyvben van, annak szükségképpen tetszenie kell. Erre odaállt a katedra szélére, ránk szegezte a szemét: „*Fiúk, nektek tetszett ez a rossz regény?*" Azt hittük, hogy villámcsapás ért bennünket, ilyet még nem hallottunk egy kötelező olvasmányról. Pláne Móriczról. Elkezdte vesézni, bírálni ezt a regényt, de úgy ám, hogy mindig hivatkozott konkrétan a szövegre, amely a fejében volt. Itt tanultam meg, hogyha bírálunk valamit, akkor feltétlenül ismernünk kell behatóan a szöveget. Egyébként is egy műről csak úgy lehet véleményt alkotni, ha alaposan ismerjük a szöveget. Később, sokszor a szigorlatokon is megdöbbentem, amikor kiderült, hogy az illető úgy beszél valamiről, hogy nem is olvasta. Ez számomra elképzelhetetlen volt, és ma is az. Volt egy doktoranduszom, akivel a témája kapcsán fél éven keresztül Gárdonyit olvastattam, mielőtt nekifogtunk volna a tulajdonképpeni témának, a félév végére a teljes életművet átvettük. Akkor azt mondtam, na, most jöhet az elmélet. Egy Bródy-szemináriumon csak öt-hat drámát vettünk, de az egész életművet megkövetteltem, még a korai regényeket is.

1956-ban már középiskolás volt. Hogyan teltek a forradalom napjai itt Pécsett? A miniszterelnökkel való névrokonságot hogyan élte meg egy 16 éves fiatal?

Mindig mosolygok magamban, amikor ma hallom, hogy nálam jóval fiatalabbak el akarják magyarázni nekem, hogy mi is volt akkor. Sokan önmaguk jelenét próbálják visszavetíteni erre a nemes forradalomra, és ki szeretnék sajátítani. De nem lehet, mert a nemzet többtényezős fogalom, s akkor a különböző vektorok egy irányba mutattak. Mi az ablakokból láttuk, amikor az orosz tankok bejöttek. Ott állt kettő vagy három a dzsámi előtt, az egyiknek a csöve rá volt szegezve a gimnáziumra. Atrocitás itt Pécsett nem volt, csak egy diáktüntetés, amit feloszlattak, a teherautót, amin álltunk, feltartóztatták. Virág tanár úr azt mondta: „*Forró szív, de hideg fej.*" Később aztán megjelent a gimnázium falán nagy, fehér betűkkel mázolva egy felirat, hogy „*Kötelet a hazaáruló Nagy Imrének!*"

Az én nevem Nagy Imre Ottó, és a Piusban valamiért szimpatikusabbnak tartották az Ottó nevet. Akkor én Ottó voltam, az akkori osztálytársaim a mai napig Ottónak szólítanak. Az állami iskolában egy tanárom azt mondta, hogy hagyjam ezt a germán nevet, és legyek csak Nagy Imre, ekkor elhagyták a bizonyítványomban az Ottó nevet. Sajnáltam, de beletörődtem, később pedig megszoktam. Tehát a változások nekem névváltozást is jelentettek. De a Pius templomban áll az egyik mellékoltáron egy Szent Imre szobor, így

a kötődés e téren is megmaradt. Amikor megjelent az a felirat a gimnázium falán, akkor az osztálytársaim kétértelműen célozgattak erre: szörnyű igazságtalanság ez, mi ismerjük, nem ezt érdemli, mondták rám utalva, de más valakire gondolva. Fedőnév lettem. Amikor később az első irodalomtörténeti könyvem megjelenőben volt, eszembe jutott, hogy talán fel kellene vennem az Ottó nevet az Imre mellé. Éppen Bécsben időztem ösztöndíjjal, ahol Szabó Magda vendégként szerepelt egy irodalmi esten. Elmondtam neki, milyen gondom van a nevemmel, mire ő azt válaszolta, hogy Debrecenben is minden tizedik lányt Szabó Magdának hívtak, ám ő arra gondolt, hogy vagy tud olyan Szabó Magda lenni, hogyha ezt a nevet hallják, akkor rá gondolnak, vagy pedig nem érdemes csinálni. Az Ottó név végül lemaradt a nevemről, és ezt ma már bánom, de késő lenne visszavenni. Engem már így ismer a szakma, az irodalmárok között én vagyok az egyetlen Nagy Imre.

Hogyan lett irodalomtörténész, és miért éppen a régi magyar irodalmat választotta?

A gimnáziumban sokáig nem tudtam, hogy mi legyek, sőt, igazából a történelem és a földrajz állt hozzám a legközelebb, nagyon tájékozott is voltam mindkettőben a jó memóriámnak köszönhetően. Azt hiszem, az átlagosnál jóval fejlettebb emlékezőképességem van. Árvai tanár úr másodikban „*a történelem tantárgy óriásának*" nevezett, pechemre, mert akkor én még eléggé elmaradtam a növésben, s az osztálytársaim nem győztek cukkolni: „*Óriás, óriás? Miféle óriás?*" – kérdezgették. „*Na, jó* – tették hozzá –, *félbevágott óriás*". Szóval tudtam a leckéket. Megjegyzek dolgokat. Még ma is. Egyszer egy szigorlaton megkérdeztem az egyik vizsgázótól, hogy hívták Odüsszeusz kutyáját? Meg voltak rökönyödve. Beláttam, hogy ez túlzás, de az én agyam így működik. Hogyan lett belőlem irodalmár? Abban három élménynek volt meghatározó szerepe.

Az egyik az, hogy kötelező oroszt tanultunk akkoriban, és az önképzőköri irodalmi pályázatra lefordítottam Puskin *A fogoly* című versét, ma is tudom könyv nélkül [és szavalja oroszul]. A fordításom utolsó versszakára is emlékszem, azt hiszem, így szólt:

„Itt az idő már, rab sasok, útra,
Kék egen túlra, a fellegi csúcsra,
Csillan a tenger az ég peremén,
Hol csak a szél dala jár tova s én!"

Túl szép akart lenni ez a fordítás, Puskin sokkal fegyelmezettebb, visszafogottabb volt, de akkor én csak egy tizenhat éves fiú voltam. Pályadíjat nyertem vele, és volt egy iskolai ünnepség, ahol a szakfelügyelő engem külön megdicsért, és kijelentette, hogy tehetséges vagyok, van érzékem az irodalomhoz. Akkor ezen elgondolkodtam.

De kellett még egy lökés. Harmadikos koromban, 1957-ben megjelent Szerb Antal *A világirodalom története* című könyve két kötetben. Ez számomra sorsdöntő volt, mert elkezdtem olvasni, és nem akartam hinni a szememnek, hogy így is lehet az irodalomról beszélni, ilyen magasrendű szellemiséggel és elragadó stílusban. Ez volt a varázsütés, és elhatároztam, hogy én is ezzel szeretnék foglalkozni. „Szerb Antal tanár úr" volt végülis az, aki engem az irodalom felé lökött, de majdnem a végzetemet is jelentette. Ezt a szellemtörténeti, idealista irodalomszemléletet annyira megtanultam, hogy saját nyelvemmé alakítottam. 1958-ban, amikor az Eötvösön [ti. az Eötvös Loránd Tudományegyetemen – a szerk.] felvételiztem, az írásbeli Juhász Gyula volt, és én nagyon otthon voltam ebben a témában, ismertem a verseit, és Szerb Antal nyelvén írtam meg a dolgozatomat,

„magyar finitizmus", stb. Ezután a szóbelin hűvösen fogadtak, pedig én azt hittem, hogy nagyon jót írtam. Egyébként jó is volt. Tucatnyi Juhász-verset tudtam könyv nélkül, voltak épkézláb gondolataim. Megkérdezték, honnan vannak ezek a fogalmaim, mondtam, hogy Szerb Antaltól, és tettem hozzá, Juhász Gyulától; ismerem az életművét. Erre azt mondták, hogy Szerb idealista irodalomtörténész volt, azóta sokkal korszerűbb (marxista) elemzések vannak, azt kellett volna megtanulnom. Naiv voltam, mert megjegyeztem, hogy a tankönyv leegyszerűsíti Juhász világképét. Szóval nem vettek fel „helyhiány miatt". Nagyon el voltam keseredve. Amikor megkaptam az elutasítást, majd a fellebbezést is elutasították, akkor nem is mentem haza, hanem Alsóbélatelepre utaztam, ahol van egy kis villánk. Elkenődve sétálgattam este a Balaton partján, és mintha egy hangot hallottam volna: „*Mitől fosztottak meg?*", kérdezte a hang. „*Nem lehetek az ELTE hallgatója.*" A hang újra megszólalt: „*De hiszen magad is megtanulhatod mindazt!*" Másnap felültem a pesti vonatra, mert emlékeztem, hogy a tanszékek előtti üvegszekrényekben ki volt téve, hogy mi a kötelező olvasmány és a szigorlati anyag. Ezeket a listákat lemásoltam, elmentem a könyvtárba, onnantól kezdve az ELTE olvasmányjegyzéke szerint haladtam, később ott szereztem diplomát. Persze az érettségi és a főiskola közötti üres évben dolgoznom kellett a régészeti múzeumban, a telekkönyvi hivatalban, az autóközlekedési vállalatnál, ez sok időmet elvette.

A harmadik élményem, ami szintén meghatározó volt: Ady Endre költészete. Kaptam egy Ady-összest a szüleimtől, azóta is, ma is „bibliám" ez a kötet. Az a nagy formátumú személyiség, aki megszólal ezekben a versekben, az a prófétalelkület, a magyar nyelvnek az a hallatlan, mélyről jövő ismerete! [Szaval]

„Lovamra patkót senki nem veret,
Be szerencse, hogy senki sem szeret:
Kocogok, lógok követlen úton
S hogy merre megyek, nem nagyon tudom.

S a rossz úton, mert minden ellovan,
Felüti néha fejét a lovam
És megkérdi, míg szép feje kigyúl:
Hát mi lesz ebből, tekintetes úr?"

Ez *A ló kérdez* című vers, ebben benne van a magyar sors: egy lovas, aki követlen úton halad – ami azt is jelenti, hogy nincs kikövezve, egy ösvény inkább, de arra is gondolhatunk, hogy nem követik, hogy mások nem követték ezt a nyomvonalat –, a lovas tehát magányos. Majd megszólal a ló, mint a mítoszokban, az Iliászban vagy a mesékben, és megkérdezi gazdáját mint a társát: „*Hát mi lesz ebből, tekintetes úr?*" Ez a kérdés szomorú, mégis vigasztaló, mert mégsincsenek egyedül, hiszen ketten vannak. Ló és lovasa. Találunk a versben egy különös szót: „ellovan", ezt Ady alkotta. Egy lovas ember lelkületét és az idő múlását is ki tudja vele fejezni. De ez csak egy példa volt Adyra.

Később eljutottam Érmindszentre, ahová vittem magammal az egyik kedves Ady-kötetemet. Minden kötete külön is megvan, egy egész polcot kitöltenek a könyvei itthon, első kiadások is, gyűjtöm őket. Érmindszenten rátettem a kötetemet arra az ágyra, amelyben Pásztor Mária világra szülte a fiát. Meg is örökítették a jelenetet fényképen. Ez persze kultikus aktus, de nekem sokat jelentett.

A Pécsi Tanárképző Főiskolán, majd az ELTE bölcsészkarán végezte felsőfokú tanulmányait. Meséljen a két intézményről, az oktatásról, professzorokról!

Ez a főiskolai négy év nekem nagyon fontos volt, én egy otthon nevelt, egyházi iskolából indult, tapasztalatlan fiatalember voltam, ezért jobb, hogy nem kerültem végül Pestre. Jobb volt nekem megmaradni otthon, a családi körben. A Hadapród utcában (ma Honvéd utcának hívják) 200 méterre laktunk a Pius épületétől, akkor már a főiskola volt benne. Oda sem volt sima ügy bekerülnöm, mert a gimnáziumi jellemzésem úgy zárult, hogy jogi és tanári pályára nem javasoljuk. Szerencsére egy-két rendes ember ezt a nehézséget áthidalta. A főiskolára magyar–orosz szakra vettek fel. Akkor lett háromszakos a főiskola, úgy mentem oda, hogy én azt sem tudtam, hogy három szak van. Selymes Ferenc tanár úr, aki az orosz tanszék vezetője volt, ismert engem és segített, azt tanácsolta nekem, hogy vegyem fel még a rajz szakot, ott művészettörténet is van, az kicsit olyan, mint az irodalom. A felvételin egy alakrajzot kellett készíteni, jól ment, felvettek. Furcsa lehet, de a főiskolai éveimből a rajz szakot emelem ki elsőként. Lehőcz Mária művészettörténet óráira szívesen emlékszem, alapos, szemléletes műalkotás-elemzéseket tartott. Jó festők voltak a tanáraim: Kelle Sándor, Platthy György. Remekül korrigáltak. Egy-egy ecsetvonással „helyrerakták" készülő dolgainkat. Ők sokat meséltek is a festészetről, főként a nagybányaiakról, mert a festők remek elbeszélők, kitűnően anekdotáznak. Kelle Sándornak például Réti István volt a mestere, nagyon sok mindent mesélt és mutatott meg Réti munkásságáról. Később, már tanárként többször is jártam a műtermében, egyszer a kollégáimat is magammal vittem. Ferenczy Károly művészetét Platthy György ismertette meg velünk. Azóta is bennem van a vonzalom a művészettörténet, a festészet iránt. Engem egyébként tehetségesnek mondtak, de később nem volt időm ezzel foglalkozni. Viszont a képzőművészet iránti szeretetem megmaradt. Ma is vannak festő barátaim.

Másodiknak kell említenem az oroszt. Nyina Alekszandrovna rendes, jóindulatú csoportvezetőnk volt. Selymes Ferenc ruszisztika előadásait nagy kíváncsisággal hallgattam. Örülök, hogy megtanultam oroszul olyan szinten, hogy klasszikusokat tudok szótárral olvasni. A nagy orosz irodalom megismerése hatalmas élmény volt számomra. A hétköznapi életben is elboldogultam az orosz nyelvvel, de főként Puskin-idézetekkel tudtam operálni bizonyos helyzetekben.

Az irodalom tanszéken Péczely László és Nemes István volt a tanárom. Jártam Péczely verstani szemináriumára, Nemes tanár úr Radnóti kollégiumára. De igazából a nyelvészet jelentett számomra egészen máig ható élményt. Egy nagy tanárszemélyiség, Temesi Mihály volt a professzor. A fonetikától kezdve, végig az általános nyelvészetig ő tartotta az előadásokat. Tehát egy koncepciót láttunk, egy nyelvészeti gondolkodás felépülését, a hangtantól kezdve a szófajtanon, a morfológián át a szemantikáig és a szintaxisig. Ez számomra nagyon nagy élmény volt, és amikor később az ELTE-n folytattam a tanulmányaimat, s nyelvészetből megtudták, hogy Temesi-tanítvány vagyok, akkor nem is kellett tulajdonképpen felelnem. Ott főként nyelvtörténeti órákat látogattam szívesen, mert az Pécsett nem volt hangsúlyos. Sokat tanultam Benkő Lorándtól és munkatársaitól, s az idős Bárczi Gézát is hallottam remekül előadni.

Amikor elvégeztem a főiskolát, a mohácsi gimnáziumba kerültem tanárnak. Nekem ez sok tapasztalatot jelentett, szeretettel emlékezem a kollégáim közül Kövesi Józsefre és feleségére, Ica nénire. A tanítványaimat nagyon megszerettem. Ma is tartom velük a

kapcsolatot. Amikor a Művészetek Házában rendeztek nekem egy évvel ezelőtt egy estet *Ön már a városunk része* címmel, akkor a mohácsi tanítványaim testületileg kivonultak. Most már többen közülük nagymamák, az akkori tündéri, aranyos kislányok. Éppen most hívtak ötvenéves érettségi találkozójukra. Hihetetlen.

Visszatérve az egyetemre, a legnagyobb élményem a világirodalom tanszék három oktatója volt: Szobotka Tibor, aki angol irodalomtörténetet adott elő, visszafogott, száraz stílusban, de szinte megidézte a nagy realistákat; Török Endre, aki 19. századi orosz irodalmat tanított; ez amúgy is a kedvencem, Tolsztojt ő ismertette meg velem, valamint Kardos László, aki a tanszék vezetője is volt. Később ő volt a doktori szigorlati bizottságom elnöke is. Egy halk modorú, jóindulatú úriember volt. A magyar irodalom tanszéken Nagy Miklós volt a legkedvesebb professzorom, a kiváló Jókai-kutató. Tulajdonképpen ő kapcsolt engem a 19. századi irodalom kutatásához. Nagy Miklós Jókai-könyve abban az időben jelent meg. Akkor az volt a szokás, hogy szociológiai megalapozású koncepciót építettek fel a kutatók, ő azonban a lélektani típusok bemutatásával kezdte. Ez nekem nagyon tetszett. Ő hívta fel figyelmemet a 19. századi drámákra, mivel ekkor ezzel a témával szinte senki sem foglalkozott. A szakdolgozatomat a romantikus drámáról írtam.

Amikor nem vettek fel az ELTE-re, akkor utána a Balaton-parton megfogadtam, hogy én tíz év múlva ott fogok doktorálni. Ezt be is tartottam. Pedig akkor a középiskolában nagy óraterheléssel dolgoztam. A disszertációm témavezetője Nagy Miklós volt; a számomra legkedvesebb romantikus drámaírót, Czakó Zsigmondot választottam témául. Őt ma már elfelejtették. Ebben a disszertációban Czakó Zsigmond tragédiáját próbáltam megírni, aki huszonhét éves korában öngyilkos lett. Ennek részben az volt az oka, hogy szerelmi konfliktusba keveredett, de főként az, hogy egyre jobb drámákat írt, ám egyre kevesebb sikert aratott velük. Túl sok volt az a keleti elemekkel társított romantikus filozófia a közönségnek, amely a *Leonát* áthatotta. Ezt a drámát 1846-ban sztárszereposztásban adták elő a Nemzeti Színházban; Egressy Gáborral Erast szerepében, Lendvay Mártonnal, aki Aquilt alakította, valamint Laborfalvi Rózával a címszerepben. Megbukott a darab. Ezt az érdekes írót és ezt a tragédiát követtem nyomon a drámáit elemezve. Czakó „tépett lélek" volt, alapjában magányos ember, aki egy sassal lakott. Nagy Miklós bíztatott, hogy foglalkozzam tovább a romantikus drámával.

Az egyetem befejezése után is középiskolai tanárként tevékenykedett? Ekkoriban került kapcsolatba a filmmel, éveken át filmkritikái és könyvei is jelentek meg a témában. Hogyan kezdődött ez a „filmes karrier"?

Igen, én tanári pályám korai szakaszában középiskolai tanár voltam. Három évig tanítottam a mohácsi gimnáziumban, majd Pécsre kerültem a Zipernowskyba. Azt hiszem, jól megvoltam a diákjaimmal. Ezt egy esettel példázom. Egyszer a tanulók tiltakozása ellenére dolgozatot írattam, mire ők összefogtak, és üresen adták be a füzeteket. Én pedig visszalőttem, és leosztályoztam a semmit 1-től 5-ig egymás után sorban. Az órán kiosztottam a füzeteket, s mondtam, diktálják be a jegyeket. Nagy volt az elképedés. A névsor közepén jártam, amikor az egyik fiú jelentkezett, és azt mondta, hogy hármast adtam neki, de négyest is megérdemelt volna. Mit lehet tenni, mondtam, hozza ki a füzetet, megnézzük. Ahogy néztük a semmit, bejött az igazgatóhelyettes valamit hirdetni, kérdi, mit csinálunk. Jeleztem a helyzetet... Ő rápillantott a füzetre, majd azt mondta, adjak négyest. De ami-

kor kísértem ki a teremből, aggódva megjegyezte, mennyire romlik a szeme, már közelről sem látja a szöveget. Én megértően sajnálkoztam. A diákokkal pedig jót nevettünk, szent volt a béke. A Zipernowskyban rájöttem, hogy az ottani diákoknak valami olyan dolgot kell ajánlani, aminek a technikához is köze van. Hirdettem egy filmklubot, amelyre 800 gyerek jelentkezett, szinte az egész iskola. Ki kellett bérelni a Park mozit. Ekkor arra gondoltam, ha ilyen sokan érdeklődnek, akkor nekem is meg kell tanulni a filmművészetről a legfontosabbakat. Így kezdtem foglalkozni a filmmel. Ennek is van egy nyomvonala az életemben, olyasféle, mint Kosztolányi *Ezüstbot* című novellájában, amelyben egy fiatalember elveszti a botját, sajnálja nagyon, de aztán a bot előkerül. Majd még egyszer elveszti, megint sajnálja, de ismét meglesz. Akkor elgondolkodik azon, hogy ez a bot mindig megkeresi őt, ragaszkodik a gazdájához. Végül szándékosan otthagyja valami helyen, de utána hozzák napok múlva, nem tudott megszabadulni tőle. Én ugyanígy vagyok, az én ezüst botom a film, ami valahogy mindig velem van, utánam jött, megkeresett. Bécsy Tamás az általa vezetett intézetben [ti. a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar Művészettudományi Intézetében – a szerk.] kitalálta, hogy legyen egy filmkurzus. Azt mondta, hogy *„Imre, te, úgy tudom, értesz ehhez, csináld meg!"* Azt is felvetette, hogy kellene írni egy tankönyvet, mert a hallgatók tájékozatlanok a témában. Megírtam a tankönyvet *A mozgókép és a filmalkotás* címmel úgy, hogy középiskolában is lehessen használni. Azt gondoltam, hogy ezzel a könyvvel a filmmel kapcsolatos munkáimnak vége, de egyszer a *Dunántúli Napló*tól szóltak, hogy szeretnének indítani egy filmkritikai rovatot. Korábban is volt hasonló a lapban, de velem meg szerették volna újítani a rovatot. Én akkor azt feleltem Gárdonyi Tamás helyettes főszerkesztőnek, hogy nem ismerem az új filmeket, térjünk később vissza erre a felkérésre. Közben elmentem moziba, ahol Wim Wenders *Berlin felett az ég* című filmjét játszották. Ez olyan nagy hatással volt rám, hogy felhívtam az újságot, és azt mondtam, hogy csináljuk meg a filmrovatot. Először úgy gondoltam, hogy néhány hétig, esetleg néhány hónapig fogok filmkritikákat írni, de ebből 15 év lett, 15 éven keresztül minden héten megírtam egy filmkritikát az általam kialakított *Futnak a képek* rovatban, összesen kb. 850 cikket. Azért adtam a rovatnak ezt a címet, mert ez a mozgókép szó parafrázisa, ráadásul a *Fut-nak a ké-pek:* tá-ti-ti-tá-tá, azaz egy adoniszi sor, bele van kódolva, hogy ezt egy irodalmár írja. Valóban, én irodalmárként írtam ezeket a filmkritikákat. Amikor 10 éves lett a rovat, szerettem volna befejezni, de akkor nem hagyták, ám amikor 15 éves lett, abbahagytam a filmkritikák írását. Ekkor azt gondoltam, hogy végleg elhagytam az „ezüst botot".

De történt egyszer, hogy átjött a filmtanszékről Tarnay László, hogy szeretnének egy olyan kurzust, amely az irodalom és a film kapcsolatáról szól. Sikerült rábeszélniük egy Krasznahorkai László – Tarr Béla kurzus tartására. (Tarr Bélát a legnagyobb magyar filmművésznek tartom.) Utána pedig kitalálták, hogy legyen egy filmkritika-írás tantárgy is, ezt a feladatot szintén én kaptam meg. Hat éven keresztül oktattam a tárgyat, szerettem is. Eltitkoltam, hogy nekem voltak filmkritikáim, a hallgatóim azonban kinyomozták. Azt javasolták, hogy ne az *Élet és Irodalom*ból vigyek kritikákat megbeszélésre, hanem a sajátjaimat mutassam be. Én eleinte nem akartam ezt, mert, mondtam, nem olyan célból készültek a kritikáim, és nem szeretnék valamiféle mintakép lenni. De a hallgatóim erősködtek, hogy vigyem be írásaimat az órára. Amikor a feleségemnek elmeséltem, mire kértek a hallgatók, ő is azt mondta, vigyek be néhányat. Itthon dobozokban voltak évenként összegyűjtve ezek az írások, kinyitottam egy dobozt és a felső hármat bevittem az órára,

de mondtam a tanítványoknak, hogy innentől kezdve én már nem tanár vagyok, hanem egy a csoport tagjai között. Le is ültem közéjük a padba, hogy nehogy valami példaszerű dolog legyen ez. Elkezdtünk beszélgetni, elemezgetni, és a lányok mondogatták, hogy milyen jók ezek a szövegek, majd egyre többet olvastak el belőlük. Azt mondták, hogy ezekben a kritikákban benne van az ezredforduló filmes világa, miért nem lesz ebből egy könyv? Így jött létre a *Lumière-örökség. Filmek az ezredfordulón* című könyv 2013-ban; a 850 napilapban megjelent filmkritikából az általam kiválasztott 400 cikk került a kötetbe. A könyvnek aránylag szép sikere volt, a *Filmvilág* nagy elismeréssel írt róla, sőt, második, bővített kiadásban is megjelent. Ez az „ezüst bot" történetének utolsó fázisa, mostanában már csak nagy ritkán járok moziba. A *Saul fiát* meg a *Testről és lélekről* című filmet például azért megnéztem. A minap az M5-ön *Az út vége* című Bergman-filmet vetítették. Ott ragadtam a képernyő előtt. Utána arra gondoltam, milyen ajándék a sorstól, hogy ezeket a filmeket én mind láttam, s hogy találkoztam ezzel a csodálatos művészettel, s a neorealistáktól eljutottam a nagyszerű iráni filmekig.

Hogyan lett végül a pécsi főiskola, majd az egyetem oktatója?

Nem volt egyszerű oktatóként a főiskolára kerülnöm. Az én életem meg van írva, hiszek a sorsszerűségben. Amikor egy ember megszületik, testet kap a szüleitől, lelket Istentől, és vele egy sorsot is kap. Egy felettes, mindenható lény megtervezi, megírja az életét, de nem kötelező erővel, ettől el lehet térni. De az ember igazán akkor lesz boldog, ha tudja, hogy abban az ideális szövegben mi van megírva róla, és azt teszi, ami ott olvasható. Ez nem valami eleve elrendelés, hanem ez egy lehetőség, mindenki maga dönt, lehet improvizálni, eltérni. De aki felismeri a sorsát, legjobban teszi, ha ahhoz tartja magát.

Számtalan példával tudom ezt alátámasztani. A szomszéd lányt vettem feleségül, nem kellett keresni a világban egy hozzám való lányt, ott lakott mellettünk. Ő Mathia Gyöngyi, aki több mint ötven éve a feleségem. A Bessenyei utcába költöztünk akkor, amikor én még nem tudtam, hogy Bessenyeiről három könyvet is fogok írni. De kaptam egy üzenetet. Egy jelzést. Ahogy alakultak a dolgok az életemben, mind-mind azt igazolja, hogy el vagyok én tervezve. Mint mindenki. De nem mindenki jön erre rá. Aki rájön, ha hibázik is, vagy letér az útról, van esélye, hogy javítson, visszatérjen. Érzem a Gondviselés erejét.

Hogyan kerültem a felsőoktatásba? Már nem voltam nagyon fiatal, teltek-múltak az évek, én továbbra is középiskolában tanítottam: Homérosztól József Attiláig. Harmincöt éves voltam, amikor a Pécsi Tanárképző Főiskola meghirdetett két tanársegédi állást. Gondoltam, hogy megpályázom az egyiket. Be is mentem Nemes tanár úrhoz, a tanszékvezetőhöz, aki engem tanított a főiskolán. Mondtam neki, hogy „*Pista bácsi, ez a tervem*". Rám nézett elgondolkodva, és azt mondta, hogy „*Imre, ne pályázz!*" Megkérdeztem, miért, azt válaszolta, hogy már megvannak az esélyesnek ítélt pályázók. Megköszöntem az őszinteségét. Szomorú voltam. Kezet fogtunk, majd ekkor mintha egy őrangyal lépett volna közbe (mint máskor is életem fordulópontjain). Ahogy távoztam tőle, utánam szólt, hogy álljak meg egy pillanatra. Nemes tanár úr azt mondta, hogy öt év múlva ő nyugdíjba megy, s azon lesz, hogy én kerüljek a tanszékre. Megköszöntem, elmentem, de azt hittem, hogy ezt csak afféle vigaszként mondta.

Eltelt öt év, egyszer csak csengett a telefon. Nemes tanár úr hívott, azt mondta, hogy volt a személyzeti osztályon, és nem látta a pályázatomat. Visszakérdeztem, hogy miről is

van szó? *„Imre, ne viccelj! Emlékszel öt évvel ezelőtt megbeszéltük, ha nyugdíjba megyek, te jössz ide."* Én meg voltam döbbenve, hogy van ilyen ember a világon, hogy ígér valamit valakinek, egy tanítványának öt évvel későbbre, és azt meg is tartja. Meséltem a feleségemnek a telefonhívást, aki nem nagyon akarta, hogy a főiskolára menjek tanítani. A gépipariban, ahol tanítottam, a tanároknak rangjuk, tekintélyük volt. Az igazgató, Lőrincz József látta, hogy nem elégít ki a munkám, és kedvelt engem, ezért kitalálta, hogy legyek szakfelügyelő, mivel Bécsy Tamás éppen leköszönt. Az igazgató úr az ott dolgozó felesége révén előkészítette ügyemet, s mivel nem volt rossz hírem, ment a dolog. Így neveztek ki megyei szakfelügyelőnek, ami nemes feladat volt, s egy-egy szabad napot is biztosított számomra, amikor foglalkozhattam a tudománnyal.

Nemes tanár úr telefonja (bizonyos bonyodalmak után, de ez most mellékes) hirtelen megnyitott előttem egy felsőoktatási tanári pályát. Az első évfolyam-előadásom tárgya a felvilágosodás és a romantika irodalma volt. Nagy lelkesedéssel tartottam az óráimat, a hallgatók az év végén megtapsoltak. Az egész évfolyam. Ez nekem nagyon nagy élmény volt, zavarba is jöttem. Két évvel odakerülésem után, 1982-ben lett a főiskolából egyetem. Drámai helyzetbe kerültem, mert én tapsot kaptam a hallgatóktól, de tudtam, hogy az egyetem más. Nemcsak több, hanem főként más. A főiskolán tanárokat kellett képezni, az egyetemen inkább a kutatásra kell a hangsúlyt helyezni. Nekem át kellett programozni magam. Ez nagy lelki és szellemi erőfeszítést jelentett. Olyan dolgoktól kellett megválnom, ami jó volt, és létre kellett hoznom valami másképpen jót. Persze, tévedtem is. Az 1980-as évek nekem így válságos időszak volt. Néha az óráim sem sikerültek igazán, mert még nem találtam meg új önmagamat. Ebből a válságból a *Nemzet és egyéniség* című drámatörténeti könyvem jelentette a felszabadulást. Ez a könyvet 1986-ban fejeztem be, sikeresen szerepeltem a házi vitán, utána az országos vitán is, és kandidátus lettem. Mai napig erre a könyvemre hivatkoznak a legtöbbször, bár nem ez a főművem. Ez a könyv úgy jött létre, hogy megint elkezdtem a romantikus drámával foglalkozni, de rájöttem arra, hogy vissza kell menni a forrásokig, amely az 1810-es években van: Katona József és kora. Ez a kötet e korszakról szól, Katona Józsefről és Kisfaludy Károlyról. Csak 1993-ban jelent meg könyvformában. Hagytam érlelődni a témát, s tovább formáltam az anyagot. Szerencsére tartalmilag semmit nem kellett változtatni. Úgy mondhatnám tréfásan, hogy lefordítottam magyarra, mert a disszertációmat szaknyelven írtam, egy kicsit ebből visszavettem.

A szakmai munkámban továbbra is foglalkoztam drámatörténettel, de egyre inkább bevontam a vizsgálódásokba a színházat is. Rájöttem arra, hogy még inkább vissza kell menni időben, mert az egésznek a gyökere a 18. században van. Ebből írtam meg – négy éven át dolgoztam rajta – az *Iskola és színház* című művemet, amely egyben az akadémiai doktori disszertációm is volt. Ennek a vitáján éreztem úgy, hogy a helyemre kerültem. Én ezt a könyvemet tartom a főművemnek. Az MTA doktora lettem, s Faludi Ferenc-díjat kaptam. Utána jött aztán az *Öttorony*, a már említett *Lumière-örökség*, meg a Bertók László költészetéről szóló könyvem. Most pedig Várkonyi Nándorról írok egy művet, amelynek a vége felé járok.

Több egyetemi tisztséget is betöltött, tanszékvezető is volt. Hogyan emlékszik vissza ezekre az évekre? Tanítványai, kollégái közül kire emlékszik vissza szívesen?

Fontosabb egyetemi tisztségeim sora azzal kezdődött, hogy Horányi Özséb akkori dékán a Tanulmányi Bizottság elnökévé nevezett ki, majd jött a többi tisztség. A Kari Tanács tagja voltam két ciklusban, az MTA akkreditációs bizottságában is dolgoztam, az MTA Textológiai Bizottságának mindmáig tagja vagyok. Vezetem a PAB Irodalomtörténeti Munkabizottságát. A kilencvenes évek második felében, 1997-ben a pécsi egyetem felterjesztett egyetemi tanári címre, kinevezésem életemnek egyik legfontosabb eseménye. 2004-ben a Klasszikus Irodalomtörténeti Tanszék vezetője lettem, s országos elnöke az egyetemi képzést korszerűsítő professzori bizottságnak. Rengeteg tapasztalatot szereztem. De mindennél fontosabbnak tekintem oktatói munkámat. A *Felvilágosodás és a romantika irodalma* című kurzus mellett főként dráma- és színháztörténeti szemináriumokat tartottam, s előrementem a 20. századba: Bródy Sándor, Szép Ernő, Molnár Ferenc, Füst Milán lettek témáim. Lassan összeállt a fejemben a magyar dráma történetének képe. Tanítványaim közül Kucserka Zsófia a kolléganőm, Horváth Károly és Huszár Zoltán is a kollégám, de említhetem Szemes Pétert, aki már több kötetet publikált, vagy Karáth Anitát, akinek verseskötete jelent meg, s abban egy verset nekem ajánlott, és még sok hallgatómat említhetném. Az 1990-es évek közepétől tíz éven keresztül másodállású professzorként Veszprémben tanítottam. Bécsy Tamás létrehozott ott egy színháztudományi tanszéket, odahívott engem is oktatni. Így az életem két helyszínen folyt: Veszprémben és Pécsett. Úgy alakult, hogy mindkét helyen tanszékvezető lettem. Bizony, nem kis erőfeszítésembe került ez a kétlaki élet. Őszintén megmondom, hogy Veszprémben a tanszékvezetést csak úgy tudtam végezni, hogy a fiatal kollégáim segítettek, ők intézték a praktikus ügyeket. Én a koncepciót dolgoztam ki, értekezletekre jártam, harcoltam a tanszékért és a kollégáimért. Azóta is megvan ez a szellemi és kicsit lelki kapcsolat is közöttünk, mert én eljöttem Veszprémből, amikor választani kellett egy miniszteri rendelet értelmében. Én Pécset választottam. Hazajöttem, ez a veszprémi csapat pedig a Károli Gáspár Református Egyetemre került. Tíz éve minden őszi félévben elhívnak engem oda dramaturgiát tanítani. Egy általam kidolgozott drámaelméletet adok elő. Tehát azzal kecsegtetem magam, nem lehettem rossz főnökük, ha így megbecsülnek.

Nekünk, pécsieknek nagyon fontosak a pécsi irodalomtörténeti kutatásai is. Az Öttorony *című kötet, is ezek közé tartozik. Küldetésének érzi, hogy a pécsi irodalom történetével foglalkozzon?*

Igen, a *Pécsi Szemle* főszerkesztője, Romváry Ferenc kért meg arra, hogy írjam meg a pécsi irodalom történetét, melyet a folyóiratban hat év alatt 24 fejezetben közöltek is. Ez nagyon szerencsés szám. Végül ebből született meg az *Öttorony* című könyv szintén 2013-ban. Én pécsi „tüke" vagyok, ezért is döbbentett meg az a tájékozatlanság, ami – tisztelet a kivételeknek – a mai pécsi emberekben van, nem ismerik a saját városuk történetét, hagyományait. Városrajongó embernek tartom magam. A kultúrát, jelesül a polgári kultúrát nem falvakban, hanem városokban hozták létre. Én mindig mondogatom népi elkötelezettségű barátaimnak, hogy ti egy 300 éves, romantikus ideológiát képviseltek ezzel a népiséggel, falukultusszal. Én azonban a város iránti tiszteletemmel Athénig, sőt, a sumérokig tudok visszamenni, Ur városáig. Hiszek is abban, hogy a jövő urbs-centrikus világ lesz. Így kezdtem el a pécsi irodalommal foglalkozni, a kutatással párhuzamosan

írtam a fejezeteket. Mór püspöknél kezdtem és 1923-ig mentem el a történettel. A könyv címe – *Öttorony* – a jól ismert pécsi szimbólumra utal, másrészt kifejezi a koncepciót: öt olyan intézmény jött létre itt, amelyekben a város lelke lakozik. Ezek az intézmények inspirálták a kultúrát és az irodalmat: a püspökség, az egyetem, a könyvtár, a sajtó és a színház. Ezekre az intézményekre építettem a pécsi irodalmi műveltség történetét. 1923-ig írtam meg, mert akkor jött ide a Pozsonyból menekült Erzsébet Tudományegyetem, amely Pécsett egy szituációt hozott létre. És most ezzel foglalkozom. Úgy gondolom, itt nem lineárisan kell haladnom, hanem „in medias res" kell belevágni. A főszereplőt kell megvizsgálnom először, ez pedig Várkonyi Nándor. Nagy tudós, nemcsak irodalmár, hanem művelődéstörténész is. Gondoljunk csak a *Sziriat oszlopai* című hatalmas művére. És mellette egy írói kör jött létre: Kodolányi János, Weöres Sándor, Sásdi Sándor, Dénes Gizella, Rajnai László és még sokan. A kötetnek az lesz a címe, hogy *Várkonyi Nándor és íróbarátai*, alcíme pedig: *Portré és tabló.* Megpróbáltam Várkonyihoz kulcsot találni, az ő különleges életművéhez. Van ezzel kapcsolatban egy elgondolásom: ő a tudományos irodalmat és szépirodalmat összekapcsolta, tudós-író, vagy író-tudós volt. Hatalmas műveit ennek fényében interpretálom. Most a befejezéshez közeledek, éppen a Weöres Sándorral kapcsolatos alfejezetet írom. Ha elkészül a Várkonyi-könyv, utána e köré szeretném felépíteni a 20. századi Pécs kultúrájának, irodalmi műveltségének bemutatását.

Nagy hálával gondolok könyvtáros kollégáimra. Fehérvári Klárára például, aki előkerített számomra fontos könyveket. Bánfai Józsefre, hogy szinte velem gondolkodik, és felhívja a figyelmemet, hogy van itt még valami, ami biztos, hogy jó lenne a kutatásaimhoz. Vagy a Klimo Könyvtárban szintén sokat segítettek nekem a könyvtárosok, Pohánka Éva és mások.

Milyen tervei vannak még a közeli és távoli jövőben, min dolgozik jelenleg?

A jelenlegi legnagyobb munkám – a Várkonyi-könyv mellett – Katona Józseffel kapcsolatos. Elnyertem egy akadémiai OTKA-pályázatot, majd egy újabbat, melynek keretében az a feladatom, hogy Katona József *Bánk bán* előtti drámáit kritikai kiadásban sajtó alá rendezzem. Én filológus irodalomtörténész vagyok, készítettem már kritikai kiadást, Bessenyei György *Tariménes utazása* című művét. Az is ötéves munka volt, mert a *Tariménes* regénynek nincs teljes autográf kézirata, csak egy töredék, és a másolatok is mind töredékek. Ezeket nekem fel kellett kutatnom, és utána fejezetről fejezetre kellett összeraknom a regényt. Nagyon komoly és szép munka volt, és ezután az én általam összerakott szöveg fog élni „az idők végezetéig", mint minden jó kritikai kiadás. Van tehát némi rutinom ebben.

Katona József ezen drámái, amelyekről szó van, a „futtottak még" kategóriában vannak: létezik a *Bánk bán*, ami fontos, a többi mellékes – vélik. Én viszont azt állítom, hogy az életmű összképe bonyolultabb. Ezek a korai drámák másolatokban hagyományozódtak, csak egyetlen autográf szövegünk van. Textológusként tehát nyitott szövegfogalommal dolgozom. Katona József színházi ember volt, a színészek másolgatták le a szövegeket, mint Shakespeare-nél. Egy drámának adott esetben így három-négy másolata is van, különböző szövegekkel. Szakítottam az „egy dráma = egy szöveg" elvvel. Én azt gondolom, hogy például a *Jeruzsálem pusztulása* című igen jelentős dráma – benne van az egész zsidó történelem – több egymás után keletkezett kéziratban létezik, nem kész, hanem keletke-

zőben lévő dráma. A régi magyar irodalomban egyébként Jeruzsálem emlékezete igen erős hagyomány, amit a 16. századi protestáns énekszerzők, valamint a prédikátorok, Bornemisza Péter és a [katolikus] Pázmány Péter rendkívül fontosnak tartottak. Katona tehát életerős tradíciót folytatott. A Jeruzsálem-kultusz részletei, a város és a templom tragikus pusztulása Kr. u. 70-ben, mind benne vannak a drámában, tehát nem lehet úgy megérteni, ha valaki ezeket nem tudja. El fogom mondani a kritikai kiadásban. Jeruzsálem tragédiája intő példaként is szolgált. Gyönyörű munka volt Kecskeméten vizsgálgatni a szerzői, töredékes fogalmazványt, összevetni ezt a cenzori példánnyal, majd az előkerült verses töredékeket beilleszteni a szövegbe. Katona a *Bánk bán*t verses tragédiaként írta meg, de már a *Jeruzsálem*mel kapcsolatban foglalkozott a szövegnek ezzel az átlényegítésével. Nem tudni, hogy mennyi maradt meg ebből. Ha hozzáteszem még, hogy Spiró Györgynek is van egy *Jeruzsálem pusztulása* átirata, akkor láthatjuk, hogy Katona drámájának az utóélete is számottevő. Ez a könyv készen van, az összes szövegkritikai jegyzet elkészült, ez lesz majd az első könyv ebből az ötkötetes sorozatból. A múlt héten átadtam Budapesten a Balassi Kiadónak.

Megjegyzem még, hogy amikor a többi szerző, például Kisfaludy Károly nemzeti témákról írt (ez is megbecsülendő), akkor Katona a francia Aubigny Klementiáról, a huszita Ziskáról, vagy a zsidó Jeruzsálemről írt. Másképpen tájékozódott ő, ezeket a drámákat már csak ezért is meg kell becsülni. Rendkívül fájdalmas, hogy a *Bánk bán* után írói pályája megtört. Színháztörténeti szempontból is tanulságosak ezek a drámák és a változatok, mert tükrözik, hogyan alakították át a szöveget egy adott előadáshoz, vagy egy társulat adottságainak megfelelően. Katona színházi ember volt, a Rondellában élt (és a könyvtárban), ebben a ma már nem létező Duna-parti erődítményben, amely a pesti társulat játszóhelye volt, színészként is fellépett. Dérynével, a jeles színésznővel volt is egy mélabús szerelmi históriája, melyet a szerintem kitűnő *A rózsa* című vígjátékában meg is írt. Keserű portré önmagáról, fanyar látlelet a színészvilágról.

A Katona-féle kritikai kiadást – mint említettem – nyitott szövegfelfogás alapján valósítom meg. Nagyon érdekes a szöveg alakulásának folyamata. Színháztörténeti tanulságai is vannak a dolognak, a *Luca széke* című dráma esetében pedig folklorisztikai érdekességei. Ez olyan szövegvilág, ami tükrözi a kor irodalmi és színházi gondolkodását. Munka közben megerősödött az a felfogásom, hogy a drámát színdarabnak, színpadra képzelt alkotásnak kell tekinteni. Ezért, ha egy dráma utóéletére vagyok kíváncsi, abban nagyon nagy szerepet szánok a színházi utóéletnek. Amikor a *Bánk bán* utóéletével foglalkozom, akkor nem csak azt nézem, hogy teszem azt Gyulai Pál mit írt a *Bánk bán*ról, hanem azt is, hogy a kiváló rendezők, Hevesi Sándor, Németh Antal vagy Major Tamás hogyan rendezte meg, milyen a rendezői példánya, és ott milyen megjegyzések találhatók.

Ebben a kutatásban is van sorsszerűség, hiszen az első monográfiámban is Katona Józsefről írtam, és most, pályám vége felé közeledve újra vele foglalkozhatom. Olyannyira beleolvastam magam a szövegvilágába, hogy arra gondoltam, ha most nem írom meg elképzelésemet a *Bánk bán*ról, akkor később már nem fogom tudni ezt megcsinálni. Belevágtam tehát egy *Bánk bán*ról szóló könyvbe is, amelynek a fejezetei már itt-ott megjelengettek, az *Irodalomtörténeti Közlemények*ben, a *Jelenkor*ban és máshol. Megpróbálom újraolvasni a drámát. Eddig a *Bánk bán*t egynyelvű szövegnek tekintették, egy szereplő felől nézték az egész drámai világot, ez leginkább a címszereplő volt. Szerintem azonban a dráma többnyelvű szöveg, vagyis a szereplők egymástól többé-kevésbé elkülönülő nyelvi

világokban élnek. Nem lehet csak egy szereplő látószöge felől megközelíteni. Véleményem szerint a kulcsot a nők jelentik a *Bánk bán*hoz. Mind a két főszereplő nőt brutális erőszak éri, az egyiket megölik, a másikat megerőszakolják, és ezzel a drámai ténnyel számot kell vetni. Hogyan éli meg egy nő az erőszakot? Hogyan élte meg Melinda? *„Pokolbeli tűz ége csontjaimban"*, mondja, s ebben önvád is rejlik. Egy nő, Gertrúd, akit meg fognak ölni, hogyan viselkedik egy ilyen szituációban? Amikor Bánk átkot mond Ottóra, Gertrúd elmehetne, és ha ő kilépne az ajtón, megúszná, de azt hallja, hogy az átok végén Bánk megátkozza Merániát, a földet, ahol Gertrúd született. És ekkor a nő visszafordul, mert úgy gondolja, nem az élet a legfontosabb érték, hanem a szülőhaza, amit a maga módján ő is szeret. Mind a kettő nagyon bonyolult jellem. Melinda mély érzésű nő, aki a beszennyezettségből képes kiküzdeni magát, megtisztulva visszajutni a férjéhez. Gertrúd sem egy alávaló perszóna, hatalmi eszmeköre téves gondolatokra épül, vétkes, de nem aljas. Mind a két nőt próbálom elmozdítani a hagyományban megrögzült helyéről, és akkor bontakozik ki előttünk Bánknak a tragédiája. Amikor megöli Gertrúdot, azt vágja a szemébe: *kerítő*. Azzal vádolja, hogy Ottó kezére játszotta feleségét. Biztosan így van ez? Bánk hallotta ugyan a színfalak mögött állva Gertrúd és Ottó jelenetét, de nem látta, fültanú volt, nem szemtanú. A királyné szavait félreérthette, mert megfigyelői pozíciója korlátozott volt, gondolom én. Ez csak egy példa arra, hogy a női szereplők felől hogyan lehet újraolvasni a *Bánk bán*t. Más ötleteim is vannak, de erről szóljon majd a könyv, ha Isten segítségével elkészül.

A 2016-os évben Ön és Ádám Antal professzor kapták meg a Tüke-díjat. Mit jelentenek Önnek a kitüntetések, elismerések? Melyikre a legbüszkébb?

Nem szeretnék hivalkodni egy felsorolással. A munka a fontos, nem a díjak. Ha az ember elég sokáig él, kaphat ezt-azt. A Faludi Ferenc-díjat a 18. századi kutatásaimért kaptam, a Martyn Ferenc-életműdíjat a pécsi dolgokért. A Tüke-díj azért fontos számomra, mert a pécsi polgárok szavazatai alapján nyertem el.

Házuk falán Gebauer Ernő emléktáblája található. Mesélne a ház történetéről?

Ez a ház, amelyben idestova ötven éve lakunk, 1912-ben épült. Az első tulajdonostól, Schindler Aurél vásárolta meg, a legendás mérnök-tanár, majd ennek halála után Gebauer Ernő festőművész került ide. Ez a szoba, ahol most beszélgetünk, egykor az ő műterme volt, most az én könyvtárszobám. Több jeles képzőművész élt ebben a városban, Gebauernél jelentősebbek is, de minden háznak megvan a maga története, s ebben a házban Gebauer Ernő lakott. Örömmel egyeztem bele, hogy az emléktáblát elhelyezzék a ház falán. Szeretném, ha mások, más házaknál is követnék e példát. Ebben a könyvtárszobában élek, sokszor bezárkózom ide, mert számomra ez a könyvtár egy eszményi világot jelent, ahol nagy szellemek vesznek körül, és abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy a tanárként közvetítőjük lehetek. Megpróbálom a magam szavaival átadni azt a fenséges, magasztos esztétikumot és szellemiséget, amit ők képviselnek, és nem szeretnék méltatlan lenni hozzájuk.

Mi az életfilozófiája?

Humoros példával kezdem válaszomat. Münchhausen báró kalandjai között szerepel az a történet, amikor postakocsin utazott, és a nagy hidegben a trombitába belefagytak a dallamok. A vendégfogadó melegében aztán a dallamok felolvadtak, és a postakürt magától megszólalt. Ez úgy vonatkozik rám, hogy hetvenéves korom után professzor emeritusként sokkal kisebb rajtam a teher, olyan lettem, mint ez a trombita. Felolvadtak bennem azok a dallamok, amik korábban belém fagytak, és így jöttek létre legutóbbi könyveim. Életkorom dacára tele vagyok tervekkel. Van egy bölcs mondás, amit először Bertók László barátomtól hallottam, később Herdernél is megtaláltam, és ezt a gondolatot a magamévá tettem: *„Úgy dolgozz, mintha örökké élnél, de úgy imádkozz, mintha a következő pillanatban meghalnál."* Dolgozni kell addig, amíg az ember képes rá, a munka adja az élet értelmét. Szerencsés helyzetben vagyok, mert azzal foglalkozom, az a munkám, ami a kedvtelésem is. Amíg tehetem, addig dolgozom, vár rám Katona József kritikai kiadása, a pécsi irodalom 20. századi története, ezeknek szeretnék eleget tenni, és nagy öröm számomra, hogy tanítványaim és hallgatóim egy része becsül és szeret. Nemrég mondtam korábbi tanítványaimnak, hogy szeretném pótolni, amit annak idején nem tudtam elmondani nekik, ezért kitaláltam a „Veteránolvasó" szerepét. Esténként, pihenésül, kisesszéket írok olvasmányaimról, köztük kortárs szerzők műveiről. Ezek a *Jelenkor* online változatban jelennek meg, hogy azokhoz is eljusson, akik nem irodalmárok, s nem veszik meg a folyóiratot.

Meg tudná mondani, hogy hány könyv található a könyvgyűjteményében?

A könyveim tematikusan vannak elrendezve, és minden könyvembe ex librist ragasztottam. Egy hétlevelű gesztenyefalevél (kedves fáim tiszteletére) látható rajta, s két gesztenyeszem, az egyik már kibújt tüskés burkából, a másik éppen születik. Minden könyvembe beleragasztottam már egy ilyen ex librist, összesen 10.000 darabot készíttettem, tehát körülbelül ennyi könyvem van. Elég gazdag magángyűjtemény. Én hiszek a könyvben. Ha a polcról leveszek egy ötszáz évvel ezelőtt kinyomtatott könyvet, akkor épp úgy tudom olvasni, mint ötszáz éve bárki. A számítógépeim viszont időnként elavulnak.

(Az interjút készítette: Dezső Krisztina és Gergely Zsuzsanna,
fotó: Gergely Zsuzsanna;
Pécs, 2016. február 3.)